

УДК 336.774.5

**Володимир
Данилишин,**

доцент кафедри обліку та фінансів
Івано-Франківського інституту ме-
неджменту Тернопільського націо-
нального економічного університе-
ту, кандидат економічних наук

**Оксана
Стефанків,**

доцент кафедри обліку та фінансів
Івано-Франківського інституту ме-
неджменту Тернопільського націо-
нального економічного університе-
ту, кандидат економічних наук

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОСТРОЧЕНИМИ КРЕДИТАМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

У статті досліджено механізм управління проблемними кредитами за допо-
могою фінансового інструменту реструктуризації боргу — списання. Виявлено
основні проблеми застосування цієї технології та вказано переваги її викорис-
тання.

Ключові слова: банківська система, прострочені кредити, кредитний порт-
фель, позичальники, проблемна заборгованість, дисконтування.

Стрімкий розвиток банківського бізнесу 2005—2008 рр. привів до того, що перед початком кризи співвідношення кредитів і депозитів в Україні було одним із найбільших серед країн СНД. Однак ні менеджмент банків, ні їх власники не завадили наданню ризикованих послуг. До того ж, джерелом нарощування кредитування для багатьох банків стали запозичення на зовнішніх ринках. Однак із настанням фінансової кризи доступ до таких ресурсів практично був закритий. Тому проблема погашення кредитів, яка збіглася в часі з девальвацією гривні, поставила деякі банки на межу дефолту. Через недосконале управління ризиками у банківській системі України значно погіршилась якість кредитного портфеля, що спричинює збитковість банківської діяльності.

Актуальність проблеми управління проблемними активами банків знайшла відображення у багатьох працях вітчизняних та іноземних науковців і практиків. Зокрема, значний внесок у розкриття цієї теми зробили О. Барановський, А. Вожжов, О. Дзюблюк, Н. Дунас, Д. Еліот, Г. Карчева, В. Крилова, І. Лютий, В. Міщенко, С. Науменкова, І. Не-

© В. Данилишин, О. Стефанків. 2012

дзельська, М. Ніконова, Л. Примостка, К. Раєвський, Л. Слобода та інші вчені. Проте дослідження наукових джерел та аналіз сучасної практики показує, що питання управління проблемними активами вітчизняних банків ще не вирішені повною мірою. У наукових працях фрагментарно досліджуються методи управління проблемними активами. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого вдосконалення роботи банків із проблемними активами та поліпшення систем кредитного ризик-менеджменту в цілому. Адже якість активів відображає якість банківської діяльності загалом та її цільові орієнтири на перспективу.

Аналіз якості кредитного портфеля банківської системи України за останні шість років (табл. 1) свідчить, що якщо за 2006—2011 рр. обсяг наданих кредитів збільшився приблизно у три рази, то прострочена заборгованість за кредитами в абсолютному вираженні зросла у 19, а у відносному — 7 разів. Якщо у докризовий період 2006—2008 рр. прострочена заборгованість становила 2 %, то у 2009 р. вона склала 9,4 %, а у 2010 р. — 11,2 %, 2011 р. — 9,6 %. Тобто прострочена заборгованість за кредитами у посткризовий період у середньому збільшилась у п'ять разів.

Таблиця 1. Динаміка деяких показників діяльності банків в Україні, 2006—2011 роки*

Показник	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Надані кредити, млрд грн	269	485	792	747	755	825
Прострочена заборгованість за кредитами, млрд грн	4,4	6,4	18,0	69,9	84,8	79,3
Прострочена заборгованість у % до наданих кредитів	1,6	1,3	2,2	9,4	11,2	9,6
Резерви під активні операції банків, млрд грн	13,2	20,1	48,4	122,4	148,8	124
Рентабельність активів, %	1,61	1,50	1,03	-4,40	-1,45	-0,76

* Марчук В. Шляхи поліпшення управління проблемними активами банківської системи України / В. Марчук // Ефективна економіка. — 2011. — № 9 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=685>

Ще більше проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля банків фіксують міжнародні компанії. Так, за даними міжнародного рейтингового агентства Fitch Ratings проблемні активи у структурі кредитного портфеля банків України у 2010 р. становили 34 %, а за даними компанії DB Research — 45 %¹.

Така велика різниця в оцінках "поганих" боргів зумовлена тим, що за методикою Національного банку України "простроченою" вважається несплата відсотків і не внесена своєчасно частина кредиту, а за міжнародними стандартами рахується усе тіло кредиту, за яким почалися неплатежі. Як зазначають фахівці, проблема "поганих" боргів — це проблема не лише банківського, а й реального сектору економіки. Утворилося замкнуте коло: банки не кредитують підприємства реального сектору

¹ Слобода Л. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період [Ел. ресурс] / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник НБУ. — 2011. — № 4. — С. 46—51.

економіки тому, що у потенційних позичальників поганий фінансовий стан, тобто є значні кредитні ризики, а підприємства мають поганий фінансовий стан у тому числі й через те, що позбавлені доступу до кредиту.

Під можливі втрати за проблемними кредитами банки змушені формувати все більші обсяги резервів. Так, у посткризовий період резерви під активні операції банків збільшилися приблизно у п'ять разів. Погіршення якості кредитного портфеля призвело до падіння рентабельності активів та збитковості всієї банківської системи України. Проблема погіршення якості кредитного портфеля знижує довіру інвесторів до банківської системи й істотно зменшує можливості фінансування реального сектору економіки.

Фахівці виділяють внутрішньобанківські та зовнішні методи управління проблемними активами. У разі неефективності застосування внутрішньобанківських методів управління проблемними активами менеджмент банку може прийняти рішення про доцільність зовнішніх щодо банку дій для поліпшення структури його балансу та відновлення ліквідності. Це актуалізує практику застосування зовнішніх методів управління проблемними активами, серед яких:

- 1) передача проблемних активів в управління третій особі (колектору);
- 2) передача/продаж проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії;
- 3) продаж проблемних активів на умовах факторингу;
- 4) сек'юритизація активів;
- 5) інші методи.

Внутрішньобанківські методи управління проблемними активами передбачають раннє реагування ризик-менеджерів банків на погіршення обслуговування позичальниками кредитів і включають реабілітацію кредитної заборгованості та відновлення можливості позичальників генерувати грошові потоки для обслуговування кредитів. Одним із найефективніших внутрішньобанківських методів роботи з проблемними кредитами є реструктуризація кредитної заборгованості. Світова практика виробила такі способи реструктуризації: кредитні канікули, зміна схеми погашення кредиту з класичної на ануїтетну, пролонгація кредиту, конверсія валюти, прощення пені та штрафних санкцій, зниження відсоткової ставки. Ми пропонуємо доповнити цей перелік способів реструктуризації ще одним інструментом — списанням (анулюванням) частини боргу.

Для поліпшення якості кредитного портфеля комерційних банків Національний банк України прийняв багато постанов. Серед них — постанова Правління НБУ “Порядок формування банками резервів за кредитами і нарахованими за ними процентами та списання безнадійної заборгованості” від 13.09.2010 № 424 та наступна постанова “Порядок відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву” від 01.06.2011 № 172, після прийняття якої попередня втратила чинність. Згідно з цими постановами, банки отримали спрощений порядок списання безнадійної заборгованості за рахунок сформованих резервів. У 2010 р. цим спрощеним порядком скористалося багато українських банків. Так, за рахунок резервів “Промінвестбанк” списав 4,4 млрд грн (близько 16 % кредитного портфеля банку), “Укрсиббанк” — 366, “При-

ватбанк” — 254, “Альфа Банк” — 174 млн грн. Списання безнадійної заборгованості дозволило банкам вивільнити капітал для нарощування активних операцій.

Вперше про договірні списання прострочених позик фінансисти всерйоз заговорили ще на початку 2011 р., однак активно вести переговори з цього приводу і закривати проблемні кредити з дисконтом почали зовсім недавно, після роз’яснень процедурних моментів Національним банком. Виснажені нескінченними благаннями про відстрочки та судовими процесами банкіри визнають, що нерідко їм вигідніше надати позичальнику знижку за тілом кредиту, ніж домагатися його стовідсоткового погашення з урахуванням пені і штрафів. Правда, йдуть на це далеко не в кожному випадку, а лише тоді, коли остаточно переконуються, що не зможуть іншим способом повернути всі свої гроші.

Частково активізація списань проблемної заборгованості вже підтверджується статистикою Нацбанку. За його даними, загальний обсяг простроченої заборгованості за позиками 176 українських банків на грудень 2011 р. становив 79,3 млрд грн, тобто на 5,5 млрд (6,5 %) менше, ніж на початку 2011 р.² Зусилля фінансових установ, спрямовані на поступове списання проблемної заборгованості, дають свої результати. Водночас вони не припиняють застосовувати інші механізми, такі, наприклад, як стягнення боргів у судовому порядку. Списання частини проблемної заборгованості як комплексний інструмент боротьби з простроченими позиками, банки почали застосовувати фактично лише з середини 2011 р. У деяких випадках ці списання виявлялися банкам вигідніші, ніж затяжний процес стягнення боргів через суди. Фінансові установи отримують хоч і не всю суму боргу, але відразу, і виграють за двома статтями: нарощують поточну ліквідність за рахунок “живих” надходжень і розформовують резерви. До недавнього часу у фінансистів не було проблем із ресурсами, навіть навпаки — вони скаржилися, що не встигають вкладати зібране. Правда, така ситуація протривала недовго.

Загальний обсяг депозитного портфеля банківської системи за 2011 р. зріс на 18 %, у той час як кредитного тільки на 9 %. Однак після того, як Нацбанк наприкінці літа почав активно зв’язувати грошову масу, у фінансових установах заговорили про касові розриви та ресурсний дефіцит. Якщо у серпні 2011 р. залишки на коррахунках знижувалися до 12—13 млрд грн, то вже у вересні — до 9—11 млрд. Розформувавши резерви, банк вивільняє грошові кошти, які може відразу пускати в бізнес. Правда, за цю перевагу він розплачується збитком за конкретним списаним кредитом — не просто погоджується на неповне його погашення, але й недоотримує процентний дохід.

Фінансисти не афішують свої домовленості з позичальниками, однак списанням проблемних боргів займаються чи не всі українські банки, що входять до ТОП-20. Правда, роблять це в різних обсягах: зазвичай вони прив’язані до планки, яку акціонери встановлюють за рівнем проблемних кредитів у портфелі і прибутковістю (власники банків особливо ретельно стежать за виконанням цих планів). Вдаючись до списань заборгованості, фінансова установа ретельно вивчає фінансовий стан самого

² Слобода Л. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період [Ел. ресурс] / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник НБУ. — 2011. — № 4. — С. 46—51.

позичальника та його галузі. Відбір ведеться дуже суворий. Крім того, і це не менш важливо, банк узгоджує кожне своє рішення за простроченням зі своїм бізнес-планом: аналізує, чи вкладається воно в максимально допустимий щомісячний та річний ліміт.

Коли фінансові можливості банку з'ясовані, дуже важливо напередодні переговорів про списання до кінця прояснити його політику. У різних фінансових установ вона може бути не просто різною, а навіть діаметрально протилежною. Наприклад, якщо одні кредитори не вбачають нічого поганого в тому, що ініціатива про погашення заборгованості з дисконтом належить самому позичальнику, то інші одразу запідозрять боржника у навмисному неповерненні або навіть у шахрайстві і почнуть шукати докази того, що борг ніхто не збирався гасити у повному обсязі. Якщо такі докази будуть виявлені, це може бути підставою для порушення кримінальної справи (до речі, їх кількість помітно збільшилася протягом 2009—2011 рр. Кожен банк обирає власну стратегію.

Базові передумови для списання боргів за домовленістю залежать не лише від фінансової установи, але й від виду кредиту. Наприклад, у роздрібному сегменті фізичній особі буде дуже складно домовитися про погашення зі знижкою гривневої позики: тут найчастіше списуються кредити в доларах та євро. Не можна забувати і про такий показник, як вартість забезпечення або будь-якого іншого майна неплатника. Абсолютно неможливо умовити кредитора на часткове списання, якщо вартість застави повністю покриває розмір боргу — банк через суд домагатиметься його стягнення, щоб максимально покрити свої втрати. Невеликі шанси домовитися і в тому випадку, якщо боржник або його сім'я має якесь майно, крім закладеного. Згідно з більшістю типових кредитних договорів українських банків вони можуть претендувати на будь-яке майно позичальників або їхніх поручителів доти, доки повністю не покриють усю заборгованість. Саме так вони і чинять. Найчастіше це відбувається щодо іпотечних кредитів. Після падіння у 2009—2010 рр. цін на нерухомість борги за цими позиками виявилися в 1,5—2 рази більшими від реальної вартості купленого до кризи житла, і фінансисти почали відсуджувати у клієнтів їхні автомобілі, земельні ділянки, дачі тощо.

Банкіри навіть створили для внутрішнього користування схематичний портрет потенційного претендента на "знижку" за проблемним кредитом. Наприклад, у випадку з іпотекою це позика з простроченням у три-шість місяців (залежно від фінансової установи), із заставленим житлом, у якому боржник примудрився прописати малолітню дитину, виселити яку за чинним законодавством дуже складно. Все це має базуватися на особистих скрутних обставинах, які не дозволяють платити за позикою навіть за умови її реструктуризації: звільнення, хвороба тощо. Якщо говорити про інші передумови, то це може бути крадіжка закладеного майна (у випадку з автомобільним кредитом), його знищення, некоректно складений кредитний договір, що ускладнює банку стягнення застави і т. ін.

Розмір списання за кредитом безпосередньо залежить від становища кредитора. Чим менше можливостей для стягнень за боргами для банку, тим більший дисконт він запропонує клієнту. Як зазначають фінансисти, на поточний момент його середній розмір перебуває в межах 10—30 % суми боргу, іноді трапляються випадки 50-відсоткового списання.

Схеми врегулювання можуть пропонуватися різні. Наприклад, боржник самостійно продає заставлену квартиру, відсудити яку не вдається фінансовій установі, додає до отриманої суми ще 10 % вартості житла, і банк повністю припиняє переслідування в суді його і його поручителів. Якщо ж позичальник все ж наполягатиме на збереженні за собою прав на заставлену нерухомість, то фінансова установа висуне умову миттєвого внесення 30—50 % суми боргу, що залишився (залежно від персональної домовленості). Решту буде списано. Причому в цьому випадку більшість кредиторів вимагає внесення всієї суми відразу (без розбивання платежів) і виключно готівкою.

Такі самі умови будуть діяти й у разі списання боргів юридичних осіб. Правда, дисконти тут помітно скромніші: середня “знижка” становить 10—5 % суми боргу, максимальна не перевищує 30 %. Перевіряти підприємство-боржника будуть значно довше і ґрунтовніше, ніж фізичну особу. При цьому аналізуються не тільки її перспективи щодо грошових надходжень, але й усієї галузі в цілому. Банки вивчають комплексну фінансову модель, яка враховує всі параметри роботи підприємства у минулому — за три роки і в майбутньому — на п’ять-сім років.

Якщо пересічний українець, який домігся списання позики, може назавжди розпрощатися з кредитором, то підприємству це зробити буде складно. Чим більший дисконт банк запропонує юридичній особі, тим більше зобов’язань на майбутнє доведеться взяти на себе боржнику. Починаючи від збереження поточних рахунків у фінансовій установі і контролю ним за оборотами компанії і закінчуючи поступками щодо прав власності. Мова може йти про передачу банку пакета акцій юридичної особи-боржника або споріднених із ним структур.

Найчастіше банки починають переговори про часткове списання боргів зі своїми лютими опонентами в судах, правова війна з якими тривала не один рік. Як правило, це завжди результат запеклого опору в судах на стадії примусового стягнення, значні витрати на супровід позовів, необхідність позбавлення від особистих активів, ризик кримінального переслідування. Фінансова установа розуміє, що в деяких випадках їй вигідніше піти на компроміс із проблемним позичальником і пробачити частину боргу, ніж роками домагатися примусового стягнення. Наприклад, у деяких банках є окремі позови, за якими вони не можуть отримати остаточного судового рішення з 2009 р. Слухання постійно переносяться, причому іноді відразу на два-три місяці, позичальники оскаржують все, що тільки можна.

Якщо вірити фінансистам, то найближчим часом вони не будуть змінювати базові критерії, керуючись якими, списують кредитні борги нині. Не змінилися до середини 2012 р. і середні розміри дисконтів, що пропонуються позичальникам. Коригуватися можуть лише терміни розгляду клопотань про надання “знижок” і процедурні моменти під час оформлення таких угод. Правда, лише за однієї умови: додаткових побляжок стосовно оформлення фінансовими установами списань з боку НБУ. Швидше за все, їхнім позичальникам доведеться чекати, адже чиновники вважають, що в 2011 р. і без того чимало допомогли підопічним. Влітку 2011 р. видано роз’яснення щодо списання проблемної заборгованості, яка була попередньо погоджена з Міністерством фінансів та податківцями. Цей документ дозволяє фінансовим установам відносити про-

BLEMNU ZABORGOVANIST' NA POZABALANSOVІ RAХUNKI, NE SPPLACHUYUCHI PODATOK NA PRIBUTOK, I PRODОВЖUVATI PRI ЦЬОМУ РОБОТУ В СУДАХ. ОПОДАТКУВАННЯ НА ЗАГАЛЬНИХ ПІДСТАВАХ ВІДБУВАЄТЬСЯ ЛИШЕ ПІСЛЯ СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ.

Банкіри прогнозують значне збільшення кількості банків, що списують позичальникам проблемні кредити. За найскромнішими оцінками, кредитні "знижки" почнуть пропонувати ще близько 10 банків. Можливо, що назустріч позичальникам підуть і державні банки, які поки що побоюються проводити списання. Адже правомочність будь-якого списання у випадку з державними фінансовими установами може бути поставлена під сумнів Державною фінансовою інспекцією, а згодом і Генеральною прокуратурою. Державним структурам доведеться не один раз доводити, що не було зловживання службовим становищем, а тому простіше нічого не списувати.

В основному від відкритої кампанії з дисконтування проблемних заборгованостей потерпілих, швидше за все, втратять колектори. Якщо списання справді стануть популярними, то банки будуть все рідше продавати борги, передаючи їх на баланси інших компаній, і ставку в роботі з колекторами зроблять на роботу під комісію. Розмір дисконтів, з якими колектори викуповують у фінансистів проблемні кредити, у 2011 р. досяг 80—95 % (залежно від виду та якості кредитів). І якщо самі позичальники погодяться викуповувати свої борги за 50—70 %, то банкам буде набагато вигідніше продавати їх саме їм, а не колекторським компаніям.

Список використаної літератури:

1. Барановський О.І. Стійкість банківської системи України / О.І. Барановський // Фінанси України. — 2007. — № 9. — С. 75—88.
2. Вожжов А.П. Процеси трансформації банківських ресурсів / А.П. Вожжов. — Севастополь : СевНТУ, 2008. — 339 с.
3. Дзюблюк О.В. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії / О.В. Дзюблюк, О.Л. Малахова. — Т. : Вектор, 2008. — 324 с.
4. Слобода Л. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період [Ел. ресурс] / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник НБУ. — 2011. — № 4. — С. 46—51.
5. Лютий І. Фінансово-економічна криза 2008—2010 рр.: деякі чинники та уроки / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник НБУ. — 2011. — № 1. — С. 10—16.
6. Марчук В. Шляхи поліпшення управління проблемними активами банківської системи України / В. Марчук // Ефективна економіка [Ел. ресурс]. — 2011. — № 9. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=685>

Надійшла до редакції 07.05.2012

Volodymyr Danylyshyn, Oksana Stefankiv. The Problems of Managing Delayed Credits and the Ways of Solving Them

The mechanism of managing problem credits by means of the financial instrument of debt restructuring — debt remission — is being investigated. The main challenges and advantages of applying this technology have been revealed.